

Afscheid van de Weimarrepubliek

Een jonge Britse schrijver in Berlijn

Nawoord van Willem van Toorn bij Afscheid van Berlijn

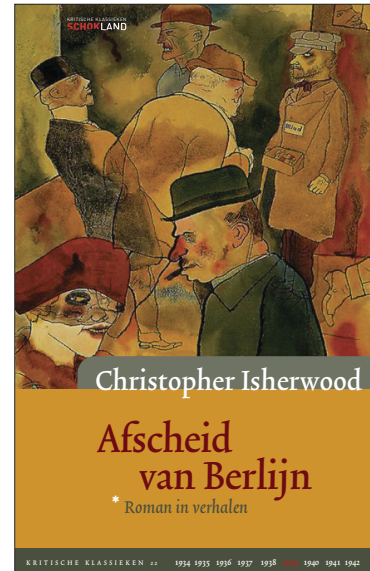
BRON: *Afscheid van Berlijn*, Uitgeverij Schokland, januari 2024

Door Willem van Toorn

Goodbye to Berlin (*Afscheid van Berlijn*) van Christopher Isherwood verscheen in 1939, net voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, bij Hogarth Press in Londen. Het is een roman met een bijzondere structuur; opgebouwd uit zes vertellingen die allemaal dezelfde hoofdfiguur hebben, de in de ikvorm vertellende Christopher, op z'n Duits Christoph, Isherwood. Ze spelen zich af in de nadagen van de Weimarrepubliek en geven een indringend beeld van 'Christopher's ervaringen in het Berlijn van de jaren 1929 tot 1932, de jaren dat ook de schrijver Isherwood als Britse expat in die stad leefde.

Christopher Isherwood werd in 1904 geboren in Cheshire, in het noorden van Engeland, in een upper middle class familie. Zijn vader studeerde in Cambridge en aan de militaire academie Sandhurst, vocht in de Boerenoorlog in Zuid-Afrika en sneuvelde in de Eerste Wereldoorlog. Zijn moeder kwam van moederszijde uit de rijke bierbrouwersfamilie Greene; Graham Greene was een neef van Christopher. Die leerde op zijn kostschool in Derbyshire de latere schrijver Edward Upton kennen, met wie hij zijn leven lang bevriend zou blijven. Tijdens zijn geschiedenisstudie in Cambridge, kwam hij een medeleerling van de middelbare school opnieuw tegen, de dichter W.H. Auden. Via Auden leerde hij de jonge dichter Stephen Spender kennen. In de jaren '30 werden Isherwood, Upton, Auden en Spender gezien als een baanbrekende nieuwe groep in de Engelse literatuur, de 'Auden Generation'. In 1928 publiceerde Isherwood zijn eerste roman, *All the Conspirators*.

In maart 1929 bezocht Isherwood in Berlijn zijn vriend Auden, die daar na zijn afstuderen een jaar doorbracht. Berlijn zou voor beiden een fundamentele verandering in hun leven betekenen. Dat had te maken met beider homoseksualiteit, die in het Berlijn van het Interbellum, met zijn bars, cabarets, nachtclubs en bordelen, waar brave burgers en de meest bizarre randfiguren naast elkaar bestonden, geen opvallend verschijnsel was, terwijl er in Engeland zware straffen op stonden. (NB, het wettelijk ver-

bod op homoseksuele handelingen werd in Engeland pas in 1969 afgeschaft, in Ierland en Schotland zelfs pas in de jaren '80!) Christopher had in Berlijn een affaire met een jongen die hij in een bar had ontmoet. Hij kwam in juli en vervolgens in november terug in Berlijn — om er tot 1932 te blijven. Toen moest hij door de opkomst van Hitler en het nazisme Duitsland verlaten.

In 1932 begon Isherwoods relatie met een jonge Duitser, Heinz Neddermeyer. In 1933 verlieten ze samen Duitsland, op de vlucht voor het nieuwe nazibewind met zijn terreurmaatregelen tegen Joden, communisten en homoseksuelen. Omdat Neddermeyer Engeland niet in mocht (!) werd hun vlucht een odyssee langs landen en steden, onder andere Kopenhagen, Brussel en Amsterdam. Toen ze in 1937 in Luxemburg waren, werd Neddermeyer uitgezet naar Duitsland, waar hij meteen door de Gestapo werd gearresteerd. Na zijn vrijlating trouwde hij met een Duitse vrouw, maar bleef het contact met Isherwood onderhouden.

In 1935 publiceerde Isherwood een roman waarin zijn Berlijnse ervaringen een grote rol speelden, *Mr Norris Changes Trains*. In 1945 zou hij dat verhaal in *The Berlin Stories* samenvoegen met *Goodbye to Berlin*.

Over dat laatste boek schreef Isherwood zelf in zijn inleiding: 'De in dit boek opgenomen zes verhalen vormen sa-

men een min of meer doorlopend verhaal. Het zijn de enige nog bestaande fragmenten van wat oorspronkelijk was opgezet als een omvangrijke episodische roman over het Berlijn in de tijd voor Hitler.’

De kritiek in Engeland was positief. L.P. Hartley schreef in de *Observer*: ‘Isherwood is een kunstenaar tot in zijn vingertoppen. Als hij dat niet was zouden deze schetsen van het Berlijn vóór Hitler (het naziregime komt aan de macht als het boek eindigt) nog triestere lectuur vormen, want overal heersen armoede, achterdocht en de angst voor geweld.’ En collega-schrijver George Orwell schreef: ‘Als je verhalen als deze leest, verbaast het je niet dat Hitler aan de macht is gekomen, maar wel dat het niet een paar jaar eerder al gebeurde.’

Ook buiten de literaire wereld bleef het boek zeker niet onopgemerkt. In 1951 werd het bewerkt voor het theater op Broadway, onder de titel *I Am a Camera* (een regel van de eerste pagina van het boek). En wereldberoemd werd de film *Cabaret* (gebaseerd op de gelijknamige musical) waarin Liza Minnelli een van de belangrijkste figuren uit het boek, Sally, speelde.

Uitgever Reinold Kuipers (1914-2004) van Querido vroeg mij halverwege de jaren '60 of ik ervoor zou voelen door hem geselecteerde (want bewonderde) boeken uit het Engels te vertalen voor de Salamanderreeks. Overmoedig als ik was wilde ik dat wel — al bestond mijn enige vorming als vertaler uit het vertalen van Huygens en Hooft bij dr. F.L. Swaan aan de Vrije Leergangen van de VU. Maar dat was dan ook wel een strenge en op precisie gerichte vorming. Mijn eerste vertaling uit het Engels was die van het romandebuut van Aldous Huxley. *Crome Yellow*, dat in 1967 in de Salamanderreeks verscheen als *Gasten op Crome*. (Die vertaling kon ik gelukkig een aantal jaren later zorgvuldig herzien toen hij bij een andere uitgever werd herdrukt.) In 1969 verscheen *Meneer Norris neemt de trein* van Christopher Isherwood, in diezelfde reeks in 1971 *Afscheid van Berlijn*.

Kuipers was een groot bewonderaar van Isherwood. En ik waardeerde hem weer om zijn initiatief twee boeken, die ruim dertig jaar tevoren waren verschenen en niets van hun betekenis hadden verloren, in vertaling uit te geven.

In 1980 verschenen van zowel *Meneer Norris neemt de trein* als van *Afscheid van Berlijn* een tweede druk in de veelgeprezen ‘vlaggetjesreeks’ van Querido. *Afscheid van Berlijn* beleefde zelfs in 1981 nog een derde druk, vervolgens bleef het meer dan veertig jaar stil. Hoewel de belangstelling voor het werk van Isherwood in de Nederlandse pers nooit

overdreven groot is geweest — de uitgaves en heruitgaves van *Meneer Norris* en *Afscheid van Berlijn* werden vooral gesignaleerd en slechts hier en daar besproken — gaat het om boeken waarvan het lot precies hun thema weerspiegelt: hoe de genotzoekende gemiddelde burger wegstijgt terwijl de politieke situatie aanstuurt op onderdrukking, oorlog en geweld. Dat maakt ze nu, nog weer een halve eeuw later, weer even actueel als toen.

Bijna tien jaar na het verschijnen van *Afscheid van Berlijn* had ik het grote genoegen Christopher Isherwood en zijn vriend de portretschilder Don Bachardy te ontmoeten. Ze waren Nederland, Isherwood had laten weten dat hij mij graag wilde ontmoeten en redacteur Jacques Dohmen van Querido en ik gingen met ze lunchen. Om de precieze dag te weten moet ik het exemplaar van *My guru and his disciple* opzoeken dat ik van hem kreeg. De opdracht voorin zegt:

For Willem van Toorn,
with my gratitude –
Christopher Isherwood
July 4, 1980

En ontroert mij nog steeds.

Willem van Toorn is dichter en schrijver. Daarnaast vertaalde hij uit het Duits en Engels werk van uiteenlopende schrijvers als Franz Kafka, Klaus Mann, Aldous Huxley, John Updike en E.L. Doctorow.